

Šiuolaikinio žmogaus socializacija Juozo Vaitkevičiaus socialinėje pedagogikoje

Vanda Aramavičiūtė

Profesorė socialinių mokslų (edukologijos) habilituota daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius. Tel. (8 5) 266 76 25
El. paštas: aramaviciute@gmail.com

Straipsnyje siekiama suaktualinti žmogaus socializacijos ir ją lemiančių veiksnių sampratą J. Vaitkevičiaus socialinėje pedagogikoje. Lyginant J. Vaitkevičiaus ir kitų – ankstesnių ir šiuolaikinių – autorių požiūrius, visų pirma ryškinamos žmogaus socializacijos esmės išraiškos ir atskleidžiama žmogaus socializavimo ontogenezėje prasmė. Aptariamos socializacijos ir pasaulėžiūros sąsajos, kaip skiriamasis J. Vaitkevičiaus socializacijos sampratos bruožas. Taip pat straipsnyje skiriami ir aptariami esminiai vidiniai ir išoriniai socializacijos veiksniai.

Pagrindiniai žodžiai: socializacija, pasaulėžiūra, veiksniai, šeima, mokykla, aplinka.

Įvadas

Socialinio ugdymo idėjos, skelbiamos įvairiais pedagogikos raidos etapais (antikos, viduramžių, Renesanso, šviečiamojo laikotarpio ir kt.), naujaisiais amžiais išaugo į atskirą pedagogikos mokslo šaką – socialinę pedagogiką. Socialinė pedagogika, tirianti žmogaus ir socialinės – kultūrinės aplinkos sąveiką, ieško būdų, kaip padėti žmogui geriau pažinti save ir savo aplinką, socializuotis joje ir netgi ją keisti, siekiant asmens ir visuomenės integracijos, individualaus ir socialinio gyvenimo sintezės bei harmonijos (P. Natorpas, O. Willmanas, A. Ferjeras, V. Forsteris, Dž. Diuji ir kt.).

Lietuvoje socialinės pedagogikos, arba socialinio ugdymo teorijos, pamatai visų pirma klojami S. Šalkauskio (1992), pateikusio ir šiam laikotarpiui ne mažiau svarbią visuomeninio auklėjimo strategiją, ir jo sekėjo A. Maceinos (1990), toliau plėtojusio

tautinio auklėjimo teoriją. Socialinio ugdymo tyrimai tęsiami ir J. Laužiko (1993), teoriškai ir empiriškai nagrinėjusio įvairius jo aspektus, taip pat L. Jovaišos (2003), nubrėžusio šiam laikotarpiui tautai ir visuomenei aktualias auklėjimo gaires, B. Bitino (2004), sukonkretinusio mokyklinio socialinio auklėjimo sampratą, paskirtį ir turinį, M. Barkauskaitės (2000), nubrėžusios pauglių bendravimo, tarpusavio santykių ir statuso tyrimo metodologines prieigas. Be to, vertingų minčių apie ugdymą kaip socialinį procesą yra pateikę ir J. Vabalas-Gudaitis (1983), savo požiūrį į ugdymo tikslus rėmęs sąveikos principu, ir M. Lukšienė (1994), skyrusi dėmesį pilietiniam ir demokratiniam jaunimo ugdymui, ir kt.

Kadangi socializuodamasis žmogus tampa asmenybe, tai socializacija (socializavimas) – vienas iš aktualių šiuolaikinės socialinės pedagogikos tiriamų klausimų. Turint galvoje besikeičiantį visuomenės

socialinės ir kultūrinės raidos kontekstą, siekiama išsiaiškinti, kiek ir kaip įmanoma sudaryti palankias sąlygas įvairioms socialinėms grupėms socializuotis (Vasiliauskas, 2006; Leliūgienė, 1997). Šia prasme siekiama diferencijuoti dėmesį skirtingo amžiaus vaikų socializacijos ir ugdymo procesams: ikimokyklinio amžiaus (Juodaitytė, 2002), jaunesniojo mokyklinio amžiaus (Butvilas, 2008), rizikos grupių vaikų (Kviestkienė, 2003) ir kt. Dėl šių tyrimų įtakos ir socialinę pedagogiką linkinama traktuoti kaip vaiko socialinės gerovės strategiją.

Atrodo, kad socialinės pedagogikos srityje išties nemažai padaryta ir daroma. Tačiau „nors šioje srityje yra atlikta nemažai tyrimų, prirašyta daug darbų, tačiau visi jie yra tik bandymų ir ieškojimų pradžia ir neleidžia kalbėti apie socialinės pedagogikos teorijos išbaigtumą, galutinį suformulavimą“, – drįsta teigti J. Vaitkevičius savo knygoje „Socialinės pedagogikos pagrindai“ (1995, p. 32). Šiandien šios teorijos reikšmę, profesoriaus nuomone, išryškina daug problemiškais tapusių žmogaus būties, žmogaus ir visuomenės klausimų, susijusių su pasaulio ir Lietuvos informaciniėje visuomenėje vykstančiais esmingais socialiniais, dvasiniais, politiniais pokyčiais – kai laužomos gyvenimo vertybės, normos, tradicijos.

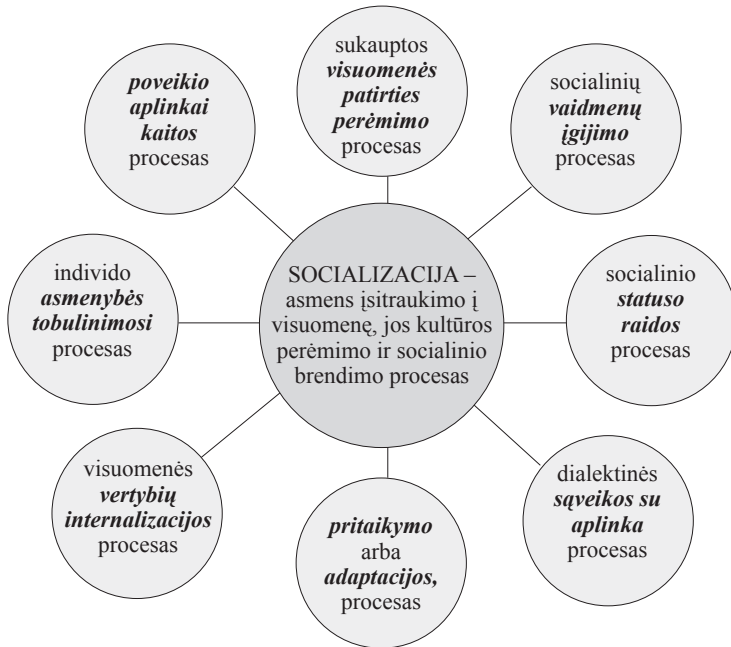
Suprantama, kad šioje situacijoje turi keistis tiek ugdymo ir švietimo institucijos, tiek pati pedagogika, kurių paskirtis – puoselėti bendražmogišką dvasinę kultūrą. Ypatinga misija čia skirtina socialinei pedagogikai, galinčiai padėti suvokti ankstesnių kartų sukauptą gyvenimo patirtį, susiformavusį mąstymo stilių, keisti juos

bei pritaikyti naujomis sąlygomis. Būtent „atnaujinti ir pratęsti tėvų – protėvių, tautų tradicijas dabartinėmis sąlygomis ir tai yra ta socialinės pedagogikos misija, kuri jau vien savo prigimtimi nėra ir negali būti uždara savyje, hermetiška, nes pats ugdymo procesas, kaip ir visuomenės gyvenimas, yra dinamiškas, nuolat kintantis kylančia linija“, – toliau teigia J. Vaitkevičius (ten pat, p. 33). Todėl socialinė pedagogika, tirdama, aiškindama ir modernindama žmonijos, tautos, grupės socialinę patirtį, pati tampa tiltu iš praeities į dabartį, o iš dabarties – į prognozuojamą ateitį. Tad socialinės pedagogikos paskirtis – numatyti socialinio gyvenimo raidą, socializuoti žmogų, padėti jam.

Šio straipsnio tikslas – suaktualinti žmogaus socializacijos ir ją lemiančių veiksnių sampratą J. Vaitkevičiaus socialinėje pedagogikoje: 1) apibūdinti žmogaus socializacijos esmės išraišką; 2) atskleisti žmogaus socializacijos ontogenezėje prasnę; 3) išskirti esminius socializacijos veiksnius.

Žmogaus socializacijos esmės išraiška

Socializacija – daugiaplanis ir daugiasluoksnis psichosocialinis vyksmas, kurio esmę nelengva nusakyti. Mokslinėje literatūroje vyrauja socializacijos sampratų įvairovė, priklausanti nuo to, kokiomis paradigmos remiamasi siekiant apibrėžti jos esmę. *Psichologijoje* socializacija apibūdinama kaip istoriškai sąlygotas socialinės patirties perėmimas ir aktyvus atgaminimas individo veiklos ir bendravimo procese (Psichologijos žodynas, 1993). Tačiau atskirų psichologijos teorijų kontekste socializacijos esmės

1 pav. Socializacijos sampratų paieškos

interpretacijos skiriasi: remiantis psichoanalizės paradigma, socializacija traktuojama kaip individo prisitaikymas prie aplinkos; interakcionizmo – kaip sąveikos vyksmas, biheviorizmo – kaip socialinis mokymasis; humanizmo – kaip žmogaus ir pasaulio humanizavimas ir pan.

Edukologijoje socializaciją linkstama tapatinti su sukauptos patirties perėmimu, socialinių vaidmenų ir socialinio statuso įgijimu, individo sąveika su socialine aplinka ir prisitaikymu joje, visuomenės vertybių pasirinkimu ir internalizacija, individo asmenybės tobulėjimu ir pozityvios įtakos aplinkai ir jos kultūrai darymu (1 pav.)

Pasak edukologo G. Merkio, socializacija šiandien suvokiama „kaip, viena vertus, visuomenės socialinės struktūros, aplinkos ir, kita vertus, kaip vidinių asmenybės prielaidų sąveikos produktas“ (2002, p. 35).

A. Juodaitytei socializacija – „ilgalaikis ir daugkartinis procesas, apimantis individo įsijungimą į visuomenę, perėmimą jos sukurtos kultūros ir individo socialinio statuso bei socialinių vaidmenų raidą“ (2002, p. 38–39). Taigi nors akcentai atskirų aspektų atžvilgiu paskirstomi nevienodai, vis dėlto socializacija dažniausiai siejama su asmens ištraukimu į visuomeninį gyvenimą, prisiimant jame atitinkamus socialinius vaidmenis, arba suvisuomeninimu, žmonijos kultūros pasisavinimu ir asmenybės socialiniu brendimu.

Kyla klausimas, kokią socializacijos sampratą pateikia prof. J. Vaitkevičius? Kuo jis išsiskiria iš kitų teoretikų ir kuo panašus į juos? J. Vaitkevičius, kaip ir kiti socialinės pedagogikos atstovai, laikosi požiūrio, kad tik visuomenėje žmogus gali išugdyti savo fizines, protines ir dvasines galias ir tapti visavertė asmenybė.

Tad ir socializavimą apibūdina visų pirma kaip integravimąsi į visuomenę, žmogaus adaptavimąsi supančių žmonių bendrijoje, besireiškiantį perimant žmonijos sukurtą kultūrą: įsisavinant grupės, visuomenės patirtį, papročius, kalbą ir kt. Antra vertus, kadangi žmogus, gyvendamas tarp kitų žmonių ir juos pažindamas, pradeda pažinti ir suvokti pats save, tapatintis su jais ir išskirti save iš jų, tai socializavimą J. Vaitkevičius įvardija ir kaip asmenybės kūrimo ir savikūros procesą, arba mokymąsi. Iš čia akivaizdu, kad tyrėjo idėjos yra artimos kai kurių kitų, ką tik minėtų socializacijos tyrėjų pagrindinėms idėjoms.

Tačiau, mūsų nuomone, J. Vaitkevičiaus požiūrio į socializaciją originalumas išryškėja jam analizuojant *socializaciją kaip glaudžiai susijusią su žmogaus pasaulėžiūra*, išreiškiančia jo esmę ir vertę. Pasirinkus tokį išeities tašką, išryškinami kelerio-pi giluminiai ryšiai, siejantys pasaulėžiūrą, kaip bendriausią žmogaus filosofiją, kuria jis vadovaujasi savo gyvenime, ir žmogaus socializavimą, kaip jo tapsmą asmenybe. Pasaulėžiūra kaip žmogaus socializavimo padarinys ir jo esmės išraiška – taip pavadinamas net vienas knygos „Socialinės pedagogikos pagrindai“ (1995) skyrių. Profesorius pažymi, kad pasaulėžiūra, kaip pasaulio pažinimo procesas, susidedantis iš pasaulėvaizdžio, arba jutiminio išorinio pasaulio suvokimo, ir pasaulėjautos, arba vidinio pasaulio suvokimo, parodo ir žmogaus socializavimo lygį bei kryptis. Taip pat pabrėžia, kad žmogaus pasaulėžiūra, kaip ir socializavimas, vyksta visą žmogaus gyvenimą, apimantį nuolatinį judėjimą iš praeities į dabartį. Šiame fone pirmoji pasaulėžiūros pakopa – pasaulė-

vaizdis (jutimo organais stebimas išorinis pasaulis), antroji pakopa – pasaulėjauta (jūslėmis patiriamo pasaulio vaizdai perkeliama į žmogaus vidinį pasaulį) – išskiriamos ir kaip atitinkamos socializavimo pakopos. Šalia to teigiama, kad žmogaus vertybiniai įsitikinimai, kaip svarbiausias pasaulėžiūros veiksnys, determinuojantis jos kryptį (gnoseologinę, prakseologinę ar akseologinę) lemia ir asmenybės socializavimo procesą. Antra vertus, pasaulėžiūra ir atskiri jos tipai taip pat priklauso nuo socializavimo lygio. „Pasaulėžiūra formuojasi, veikiama išorinio pasaulio, priklauso nuo išorinių socialinių – kultūrinių visuomeninio gyvenimo sąlygų, t. y. socializuojantis žmogui“, – rašo autorius (1995, p. 95). Tačiau ne vienoje vietoje pabrėžiama, kad pasaulėžiūrą ir socializavimą veikia ir paties žmogaus vidinis pasaulis, t. y. paties žmogaus struktūra ir jo struktūrinių dalių santykiai. Tai leidžia teigti, kad J. Vaitkevičius, nagrinėdamas socializavimą, remiasi dviem pagrindiniais išeities taškais: vidiniu (biopsichiniu) ir išoriniu (socialiniu) bei jų tarpusavio sąveika.

Žmogaus socializacijos ontogenezeje prasmė

Apibūdindamas socializavimo prasmę žmogaus ontogenezeje, J. Vaitkevičius išryškėja kaip gilus vaiko psichologinės raidos ypatumų, ypač kaip žmogaus biologinės ir socialinės kultūrinės raidos kryptių bei jų tarpusavio ryšių žinovas. Jis laikėsi požiūrio, kad žmogaus tapsmas asmenybe ontogenezės procese visada vyksta nuo išorinio – socialinio individo pasaulio į vidinį. Dėl to, pripažindamas ypatingą socialinės aplinkos įtaką asmenybės raidai, nuo-

dugniai gilinosi į mikro- ir makroaplinkos socialinių, istorinių ir kultūrinių lygi, stengėsi susipažinti su demografinių tyrimų duomenimis. Visa tai jam leido išvelgti socializavimo procesų netolygumą skirtingais amžiaus tarpsniais ir prieiti prie kai kurių pedagoginiu požiūriu svarbių išvadų, išryškinančių socializavimo prasmę ir specifiką atskirais amžiaus tarpsniais ir visų pirma aktyvų jo pasireiškimą *ankstyvoje vaikystėje*. „Juk jau ankstyvoje vaikystėje, netgi kūdikystėje, prasideda socializavimas, t. y. vaiko jungimas į visuomenę, kai jis prisiriša prie motinos, tėvo, kitų šeimos narių“, – rašo profesorius (ten pat, p. 96). Dėl visiško šio amžiaus vaikų nesavarankiškumo ir ypatingo imlumo aplinkos poveikiams tuo metu vykstantis socializavimas esąs pats intensyviausias, nes tuo metu vaikas perima pačius svarbiausius įgūdžius, elgsenos, bendravimo ir veiklos būdus ir net renkasi pagrindinius vaidmenis visam būsimam gyvenimui. Čia vertėtų pridurti, kad ir visos kitos socializacijos teorijos, kaip pažymi A. Juodaitytė (2002), nors ir skirtingai vertindamos socializacijos procesų esmę vaikystėje, pripažįsta, kad šie procesai labai smarkiai pasireiškia penktais–septintais gyvenimo metais.

Vadinasi, tėvams tenka didelė atsakomybė už šio amžiaus vaikų socialinį ugdymą, nes jų išorinis pasaulis paprastai neperžengia šeimos ribų. Todėl svarbu suvokti, *kurie šeimos gyvenimo komponentai* – šeimos sudėtis, psichologinis klimatas, tarpusavio santykiai, nuotaikos, sudarantys šeimos psichologinį lauką, paveikia paskirų besiformuojančios vaiko asmenybės savybių sklaidą. Remiantis psichologų teiginiais, ypatingas vaidmuo skiriamas pasitikėjimo

jausmui, kuris, įgytas vaikystėje, palieka pėdsakus visam žmogaus gyvenimui ir atitinkamai veikia jo bendravimo ir bendradarbiavimo stilių, o kartu – socializavimą ir pasaulėžiūrą. Šalia to profesorius siekia detaliai apibūdinti atskirų vaikystės etapų (dvejų–trejų, ketverių–šešerių metų) vaikų psichologinės raidos ypatumus ir atskleisti juos sąlygojančias socialines pedagogines sąlygas bei jų įtaką pasaulėžiūros pradmenų formavimuisi (pvz., ketverių–šešerių metų vaikai gali prisiimti kaltę už tai, kas negero vyksta namuose. Tad nedėmesingas elgesys su šiais vaikais, jų barimas, baudimas gali suformuoti nevisavertiškumo pradmenis, kurie juos lydės visą gyvenimą santykiuose su savimi ir kitais).

Įprasmindamas socializavimo procesus *jaunesniame mokykliniame amžiuje*, J. Vaitkevičius pabrėžia, kad mokslo metų pradžia – lemtingas lūžis vaiko gyvenime. Antra vertus, naujas mokinio vaidmuo ir prie tėvų atsakomybės prisidėjusi mokytojo atsakomybė sudaro galimybes vaikui įsitraukti į platesnius visuomenės sluoksnius, aktyvią pažintinę veiklą, išmokti kitus socialinius vaidmenis. Žodžiu, mokykloje prasideda intensyvus socializavimasis. Tačiau pačiu svarbiausiu šio amžiaus vaiko socializavimo bruožu laikomas išmokimas skaityti ir rašyti, išvedantis vaiką į platesnį pasaulį visos Žemės mastu ir turintis didelę įtaką jo tolesniam mokymuisi.

Paauglio socializavimas įvardijamas kaip naujas, sudėtingas žingsnis jo gyvenimo kelyje, jam kylant į jaunystės kalną. Kadangi paauglystė, viena vertus, turi daugiau realių galimybių pasiekti aukštesnį socializavimo ir pasaulėžiūros lygmenį, o, antra vertus, neretai būna lydima specifi-

nių sunkumų (besiformuojančių naujų idealų, kylančių lytinio gyvenimo problemų, stiprėjančio kritiškumo suaugusiųjų atžvilgiu, linkimo prie bendraamžių, veržimosi į savarankiškumą, siekių įtvirtinti savo statusą tarp supančių žmonių, įgyti tapatybę ir pan.), galinčių sutrikdyti šiuos procesus, tai prie šio amžiaus tarpsnio apsisistojama plačiau.

Pabrėžiama, kad nors šiame amžiuje jau įmanoma įtvirtinti asmenybės pamatus, dėl patirties, intelektualinių, dvasinių ir socialinių gebėjimų stokos paaugliai gali dažnai klysti, nusivilti savimi ir kitais, konfliktuoti su suaugusiais ir tuo apsunkinti socializavimo procesus bei pasaulėžiūros formavimą. Tačiau profesorius linkęs manyti, kad sunkus paauglystės amžius – tai „ne paties paauglio, o jo tėvų, mokytojų, su jais bendraujančių suaugusiųjų problema. Paauglio socializavimas – ryškiai dviusių santykių, jo glaudaus bendravimo ir bendradarbiavimo su visais jį supančiais žmonėmis procesas“ (Vaitkevičius, 1995, p. 25). Tėvams ir pedagogams patariama nepamiršti, kad svarbiausias paauglio asmenybės bruožas, lemiantis jo pasaulėžiūrą, yra savarankiškumo siekis, noras įgyti savo tapatybę ir aukštą socialinį statusą. Tam pasiekti paaugliai stengiasi panaudoti visas savo jėgas. Todėl tėvams ir pedagogams svarbu įgyti jų autoritetą. Mat „šiam amžiaus tarpsnyje gyvenimo, paties savęs supratimas yra sisteminis, tikrovę ir save paauglys linkęs suvokti kaip nedalomą vienovę, kurios suvokimas remiasi daugiau emocijomis, o ne protu, analitiniu mąstymu. Todėl ir kitų, ypač autoritetų, o ne savo nuomonė čia turi didelės reikšmės“ (ten pat, p. 99).

Socializavimas *pirmoje (ankstyvoje) jaunystėje* pavadinamas lemtingu žmogaus gyvenimo etapu, išsiskiriančiu savo specifiniais bruožais: besikeičiančia socialine padėtimi, interesų diferenciacija, būsimos specialybės bei profesijos pasirinkimu, vertybių perkainojimu, gilesniu gyvenimo prasmės suvokimu, draugiškų ryšių su suaugusiais paieška, socialinio statuso visuomenėje užsitikrinimu. Dėl to šis socializavimo tarpsnis yra reikšmingas ne vien pačiam jaunuoliui, bet ir jo tėvams, artimiesiems, visuomenei. Tačiau abejojama, ar šiame amžiaus tarpsnyje įmanoma pasiekti visišką socializavimą, o ypač nestabiliaus, sparčiai besikeičiančio visuomeninio gyvenimo sąlygomis. Suaugusiesiems šiuo atveju svarbu išlaikyti suderinamumo principą: „ne diktuoti, griežtai įsakinėti, kategoriškai reikalauti, per pokalbius, pamokymus nukreipti ugdytinį surasti gyvenimo tikslą ir jo siekti, padėti pasirinkti vertybes, įgalinančias jį pritapti prie socialinės aplinkos, visuomenės“ (ten pat). Kitaip tariant, neužgožti ugdytinio savarankiškumo, unikalumo, o keliamus reikalavimus derinti su jo norais bei galimybėmis, kad vėliau jis nepasimestų įvairiose gyvenimo situacijose.

Kita vertus, nors J. Vaitkevičius pabrėžia auklėjimo, tėvų ir vaikų, suaugusiųjų ir augančiųjų, artimų santykių reikšmę formuojant pasaulėžiūrą, kartu iškelia visuomeninės ir kultūrinės aplinkos reikšmę pasaulėžiūros ugdymui, nes nei tėvai, nei kiti artimieji čia nėra visagaliai, o jaunimas – jautrus socialinei aplinkai. Profesorius jaunimą pavadina „gyvuju sidabru“, „visuomenės dinamitu“, laužančiu gyvenimo įpročius, tradicijas, ieškančiu, nerimstan-

čiu, kuriančiu nauja, nors dažnai ir klystančiu. Todėl ir šeimos poveikį patariama derinti su aplinka, visuomeninio gyvenimo dvasia. Priešingu atveju tarp jaunimo ir suaugusiųjų atsiranda „plyšys“, nesutarimų vertinant atskirus gyvenimo įvykius, kyla protestai prieš tėvus, kitus suaugusiuosius. Profesorius nerimauja, kad pastaruoju metu vaikus, jaunimą ir suaugusiuosius labai paviliojo turtėjimo, gero materialine prasme gyvenimo kultas, patiems neprisižadant prie visos visuomenės gyvenimo gerinimo, jos dorovės išsaugojimo. Tokioomis sąlygomis ir pasaulėžiūra nuo idealiai humaniškos gali pereiti į individualistinę – egoistinę, grindžiamą daiktų kultu, hedonizmu.

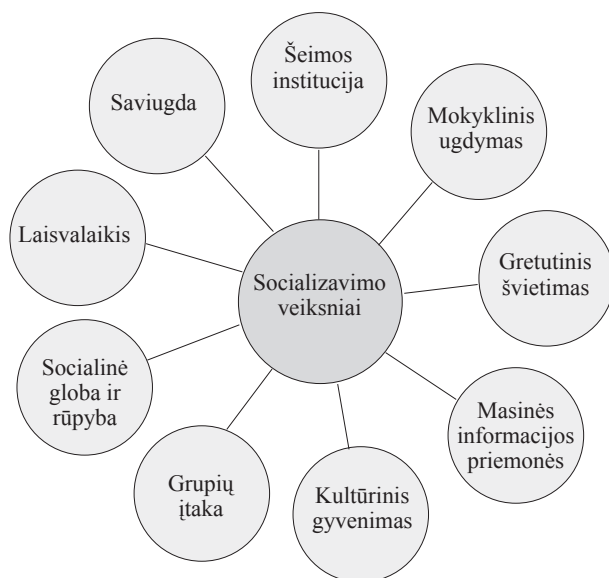
Tačiau žmogaus socializavimas trunka visą gyvenimą – *suaugusio žmogaus amžiuje* taip pat vyksta aktyvūs jo procesai. Nors šiame amžiuje žmogus, turėdamas daugiau vaidmenų, priklausydamas daugeliui grupių bei kolektyvų ir juose atlikdamas vienokias ar kitokias pareigas, jau gali veikti socialinę aplinką, bet kartu, kaip visuomenės dalis, jis pats taip pat daug nuo jos priklauso. Kita vertus, skirtingai nei kitais amžiaus tarpsniais, suaugęs žmogus jau geba sėkmingiau prisiderinti prie aplinkos, pasirinkti veiklos būdus ir bendravimo formas, artimus žmones, vertybių sistemas, valdyti savo norus ir pan. ir taip įgyti atitinkamą socialinį statusą. Vadinausi, socializavimo sėkmė šiame amžiuje daug priklauso ir nuo paties žmogaus, o nuo jos – visas tolesnis jo gyvenimas, taip pat kitų žmonių gyvenimas, jų tarpusavio santykių suderinamumas, arba visuotinis socializavimas. J. Vaitkevičius jautriai apibūdina *resocializavimo procesus* kaip

savotišką gyvenimo būdo keitimą ar persikvalifikavimą, pasitaikantį ankstesniuose amžiaus tarpsniuose, o ypač pensiniame amžiuje, kuriame svarbu, kad žmonės taip pat galėtų jaustis normaliais visuomenės nariais.

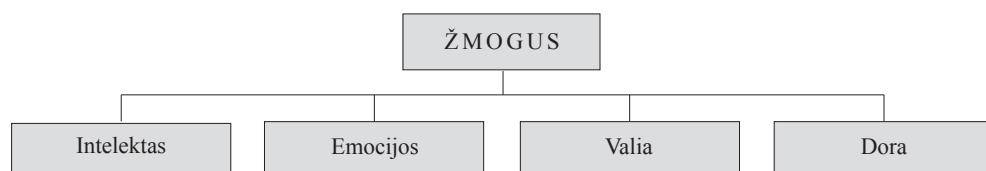
Socializacijos procesus lemiantys veiksniai

Kaip pažymėjome, savo socialinėje pedagogikoje J. Vaitkevičius daug vietos skiria žmogaus socializavimo veiksniams apibūdinti. Vienas pirmųjų Lietuvos pedagogikoje pradėjęs taikyti sisteminių – struktūrinių principą, šiuos veiksnius siekia nagrinėti kaip vientisą sistemą. Antra vertus, sisteminių – struktūrinių principą derindamas su procesiniu ir istoriniu siekia ne tik išsamiai apibūdinti specifines veiksmų funkcijas bei savybes, išryškinti jų savitarpio ryšius, bet ir atskleisti veiksmų raidos dėsningumus ir jų įtaką asmens socializacijai ir taip dėti pamatus integraliai veiksmų sistemai (2 pav.).

Taigi profesoriaus socializavimo veiksmų sistema – tai įvairių ugdymo bei švietimo institucijų ir grupių (formalių, neformalių, informalių bei gretutinių) sistema, apimanti ir paties žmogaus saviugdą. Iš jų ypač daug dėmesio skiriama *šeimai*, kaip pirminei žmogaus auginimo ir jo socializavimo institucijai: šeimos ir santuokos raidos istoriniams vingiams, šeimos funkcijoms atskleisti. Pagrįsdamas šeimos jaunosios kartos ugdymo ir socializavimo funkciją, J. Vaitkevičius nurodo, kad būtent šeimoje pirmiausia atsispindi kasdieninis visuomenės gyvenimas, nors jų abiejų poveikis ugdant asmenybę ne visada yra tapatus. Antra vertus, šeima užima svarbiausią vietą asmenybės socializacijoje

2 pav. *Socializavimo veiksnių sistema J. Vaitkevičiaus požiūriu*

3 pav. *Žmogaus vertės struktūra*

je, nes ji veikia vaiką, kaip ir kiekvieną jos narių, visose savo gyvenimo srityse. Tačiau šeimos poveikis daug priklauso nuo to, kokie šeimoje taikomi socializavimo modeliai – slopinimo ar dalyvavimo, kiek jie tarpusavyje susipina ir kiek veikia vaiko vidaus pasaulį, nulemiantį žmogaus esmę ir vertę. Tad ir socializuojant vaiką šeimoje reikia jį vesti per jo vidinį pasaulį, kurio pagrindas yra intelektas, emocijos, valia ir dora (dvasingumas). Tai tarsi keturios kolonos, ant kurių stovi žmogus (3 pav.).

Tad „jeigu visos šios keturios kolonos, nepriklausomai nuo jų aukščio, žmogui yra vienodai reikšmingos – jis yra harmoninga

asmenybė. Jos socializavimas bei pasaulėžiūros formavimasis vyksta normaliai“ (ten pat, p. 93). Toks žmogus visada randa vietą atitinkamuose visuomenės sluoksniuose (aukštesniuose ar žemesniuose), nes su juo malonu bendrauti ir bendradarbiauti. Tačiau jei emocijų kolona yra aukštesnė už likusias tris, tokio tipo žmonėms sunkiau sekasi socializuotis, nes jie yra nepastovūs, pernelyg jautrūs, gali prarasti pusiausvyrą, linkę daryti skubotas išvadas. Ketvirtoji – doros, dvasingumo – kolona kartu su kitomis kolonomis gali būti idealaus žmogaus, ne tik sugebančio socializuotis visuomenėje, bet ir kelti kitų žmonių dorovę, pa-

matas. „Dvasingumas, drauge su kitomis žmogaus savybėmis – žmogaus idealas, žmoniškumo išsikūnijimas“ (ten pat, p. 95). Iš to matyti, kad, įvedant vaiką į šeimos, visuomenės gyvenimą, ypač svarbu veikti jo emocinį pasaulį, formuoti teigiamas emocijas, bet kartu padėti geriau suvokti pasaulį, gilinti patirtį, įsisavinti doros vertybes.

Nors vaikui pradėjus lankyti mokyklą, keičiasi jo santykiai su tėvais, šeima ir toliau lieka jaunosios kartos socializavimo centras, nes joje susipina įvairiausios visuomeninio gyvenimo gijos. Šeima – pirmoji ir svarbiausia institucija, siejanti kiekvieną savo narį su kitomis institucijomis, o pirmiausia – su mokykla. Profesorius pritaria pedagogikos klasiko S. Šalkauskio minčiai, kad mokykla iš esmės turinti būti šeimos židinio padėjėja bei tęsėja. Sykiu mokykla turinti ateiti į pagalbą šeimai ir visuomenei keliant jų pedagoginę kultūrą, kaip bendražmogiškos kultūros dalį ir visų ugdytojų santarvės bei ugdymo perimamumo tarp įvairių institucijų garantiją. Pedagoginės kultūros stoka šeimoje, mokykloje ir visuomenėje gali apsunkinti daugelio aktualių problemų (mokymosi pažangumo, mokymosi motyvacijos, susiorientavimo masinės informacijos sraute, specialybės pasirinkimo ir kt.) sprendimą. Iš jų iškeliamą ir įvairiu rakursu pagrindžiama asmens vertybinių orientacijų, doros, dvasingumo ugdymo svarba. Suvokdamas visuotinio vertybinio – dvasinio pasimetimo pavojingumą, J. Vaitkevičius skatina šeimą, mokyklą ir visuomenę telkti pastangas atgaivinti amžinas bendražmogiškas vertybes: meilę, grožį, tiesą, dorą, dvasingumą, gražinti taurias nacionalines mūsų tautos tradicijas

ir derinti jas su šiuolaikinės visuomenės naujovėmis.

Kita vertus, šeima negali aprėpti visų gyvenimo sričių ir jose kylančių problemų. Todėl pabrėžiamas būtinumas šeimai kooperuotis su kitomis visuomeninėmis institucijomis, pirmiausia, žinoma, *mokykla*, kuri savo ruožtu į pagalbą telkiasi daugelį kitų ugdymo institucijų, savanoriškų tarnybų, kultūros įstaigų. Profesorius stengiasi gana išsamiai atskleisti šių ugdymo institucijų funkcijas, veiklos formas ir įtakos asmenybės ugdymui ir jos socializacijai galimybes.

Taip pat daug vertingos informacijos pateikiama apie *mokytoją* kaip apie socializavimo subjektą – pačios svarbiausios ir atsakingiausios profesijos atstovą. Charakterizuodamas pedagogą, pirmiausia kalba apie jį kaip apie inteligentijos atstovą, šviesos, gėrio, išminties, grožio, tiesos, doros skleidėją, mokantį gyventi laisvos demokratijos sąlygomis, gebantį save pažinti ir tinkamai save realizuoti. Profesorius rašo, kad „pedagogas privalo stebėti ir tirti save įvairiose gyvenimo situacijose, susitikimuose su kitais žmonėmis, kad kiek galima geriau pažintų gamtą, pats save ir kiekvieną dieną, valandą ir minutę, pasitelkęs „protingąjį egoizmą“, rūpintųsi savimi: savo mityba, apranga, elgsena, veikla, mintimis, kalba, savo fiziniu, intelektualiniu, doroviniu tobulėjimu bei dvasiniu kilnumu, siekdamas visada išlikti pats savimi, kilniu žmogumi, kad galėtų deramai atlikti savo pareigas, būti tinkamas pavyzdys savo globotiniams ir pateisintų į jį dedamas tėvų, valstybės, visuomenės viltis“ (ten pat, p. 235).

Verta atkreipti dėmesį, kad rūpinimasis savimi aprėpia šias svarbiausias sritis: die-

tetiką (rūpinimąsi kūno ir dvasios egzistavimu), ekonomiką (rūpinimąsi savo buitimi, ekonomine ir socialine veikla); erotiką (rūpinimąsi savimi palaikant ir tobulinant gerus santykius su kitais žmonėmis, puoselėjant meilės jausmus žmogui, žmonijai, visam, kas supa žmogų, daro jį žmogumi); rūpinimąsi savo dvasingumu (tuo, kas manyje ir virš manęs). Šalia to pabrėžiama, kad ir mokinių tėvai, valstybė, visuomenė privalo rūpintis pedagogu – išlaisvinti jį nuo pernelyg didelių materialinių, buitinių rūpesčių ir sudaryti sąlygas jo fiziniam, protiniam, dvasiniam augimui. Tik tada galima iš pedagogo reikalauti uoliai ir gerai atlikti savo pareigas. Profesorius primena, kad Japonijoje po imperatoriaus labiausiai gerbiamas mokytojas, gerai atlyginamas jo darbas.

Išvados

Straipsnyje, suaktualinus tik pačias svarbiausias idėjas, vienaip ar kitaip susijusias su žmogaus socializacija, kaip reikšminga socialinės pedagogikos paskirtimi, nagrinėjama J. Vaitkevičiaus pamatiniuose veikaluose, išryškėja akivaizdūs jo nuopelnai tiek kuriant socialinės pedagogikos pagrindus, tiek brėžiant jų šiuolaikiškumo kontūrus ir išryškinat jų paskirtį, neatsiejamą nuo žmogaus dvasinės kultūros ugdymo.

Žvelgiant į socialinę pedagogiką šiuo rakursu, ypatingą svarbą įgyja socializacija, nagrinėjama glaudžiai susiejus su pasaulėžiūra, kaip bendriausia žmogaus filosofija, galinčia išreikšti giluminę žmogaus vertę. Pasaulėžiūra, susidedanti iš pasaulėvaizdžio ir pasaulėjautos, kartu parodo žmogaus socializavimo lygį ir kryptingumą. Antra vertus, pasaulėžiūra ir atskiri jos

tipai taip pat priklauso nuo socializavimo lygio: nuo išorinio socialinio ir kultūrinio visuomeninio gyvenimo, taip pat nuo paties žmogaus vidinio pasaulio, t. y. nuo vidinių (biopsichinių) ir išorinių (socialinių) veiksnių tarpusavio sąveikos.

Nagrinėjant šiuos veiksnius kaip vientisą, integralią sistemą, J. Vaitkevičiaus socialinėje pedagogikoje prioritetinis vaidmuo skiriamas šeimai – pirminei žmogaus socializavimo institucijai, jį veikiančiai įvairiose gyvenimo srityse. Pabrėžiama, kad socializuojant vaiką šeimoje tenka jį vesti per jo vidinį pasaulį: intelektą, emocijas, valią ir dorą (dvasingumą). Kita vertus, šeima susieja savo narius su kitomis institucijomis, pirmiausia su mokykla, kaip šeimos židinio padėjęja bei tęsėja, o drauge ir ryšių su visuomene stiprintoja. Suvokiant visuotinio vertybinio ir dvasinio pasimetimo pavojų, skatinama šias tris institucijas telkti pastangas atgaivinti amžinas bendražmogiškąsias ir nacionalines vertybes ir jas derinti su šiuolaikinės visuomenės naujovėmis.

Taip pat iškeliamas ir mokytojo, kaip socializavimo subjekto, vaidmuo. Charakterizuojant pedagogą kaip atsakingiausios profesijos atstovą, pirmiausia kalbama apie jį kaip apie inteligentijos atstovą, šviesos, gėrio, išminties, grožio, tiesos skleidėją, mokantį gyventi laisvos demokratijos sąlygomis, gebantį save pažinti ir save realizuoti, būti tinkamu pavyzdžiu savo ugdytiniams ir pateisinti į jį dedamas tėvų, valstybės, visuomenės viltis. Kartu nurodoma, kad ir mokinių tėvai, valstybė, visuomenė privalo rūpintis pedagogu ir sudaryti tinkamas sąlygas jo fiziniam, protiniam ir dvasiniam augimui.

LITERATŪRA

Barkauskaitė M. Paauglių tarpusavio santykių sociopedagoginė dinamika. Habilitacinio darbo santrauka. Vilnius, 2000.

Bitinas B. Socialinis auklėjimas. In: Hodegetika. Vilnius: Kronta, 2004, p. 155–164.

Butvilas T. Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija. Vilnius: Romerio teisės universitetas, 2008.

Jovaiša L. Auklėjimas tautai ir visuomenei. In: Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003, p. 143–178.

Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: Petro ofsetas, 2002.

Laužikas J. Švietimo integracijos pagrindai. Rinktiniai raštai. Kaunas: Šviesa, 1993.

Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.

Kviestkienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003.

Lukšienė M. Pilietiškumo ugdymas. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosios programos.

Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 458–467.

Maceina A. Tautinis auklėjimas. In: Pedagoginiai raštai. Kaunas: Šviesa, 1990.

Merkys G. Veiksmingų resocializacijos ir ugdymo metodologijų paieškos problema. In: Nepilnamečių resocializacija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2002, p. 33–47.

Psichologijos žodynas. Vilnius, 1993.

Šalkauskis S. Visuomeninis auklėjimas. In: Rinktiniai raštai. II knyga. Vilnius: Leidybos centras, 1992.

Vabalas-Gudaitis J. Psichologijos ir pedagogikos straipsniai. Vilnius: Mokslas, 1983.

Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: Egalda, 1995.

Vaitkevičius J. Mokyklos ir aplinkos įtaka mokiniams. Kaunas: Šviesa, 1981.

Vasiliauskas R. Lietuvių liaudies pedagogika – jaunosios kartos socializacijos fenomenas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.

SOCIALISATION OF MODERN INDIVIDUAL IN THE SOCIAL PEDAGOGY OF JUOZAS VAITKEVIČIUS

Vanda Aramavičiūtė

S u m m a r y

The article makes an attempt to actualise the contribution of J. Vaitkevičius to establishment of fundamentals of social pedagogy, which are concurrent with development of individual's spiritual culture. Employing comparative analysis, the attitudes of J. Vaitkevičius and other authors to the essence and meaning of socialisation in the human ontogenesis are described. The links between socialisation and world outlook are presented as a distinguishing feature of J. Vaitkevičius socialisation concept: world outlook, which consists of worldview and emotional attitude, reveals the level of individual's socialisation and the quality of separate types of world outlook directly depends on this level. The article also presents J. Vaitkevičius' integral system of socialisation factors where family is prioritised and seen as an

initial institution of socialisation linking an individual with other institutions such as school and society. The thought presented by J. Vaitkevičius that in the times of general disorientation in values it is urgent to stimulate the three institutions to revive eternal common human and national values and to combine them with modern innovations. The role of an educator, as a subject of socialisation, a representative of intelligentsia, a torch of light, the good, the wise, the beautiful and the true as well as an example for school learners. It is emphasised that school learners' parents, state and society have to consider educators and to create favourable conditions for their physical, mental and spiritual development.

Keywords: socialisation, world outlook, factors, family, school, society.

Iteikta: 2008 10 02

Priimta: 2008 10 12